

การพัฒนาทุนมนุษย์สู่ความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว

SELECTED FACTORS TO DEVELOP HUMAN CAPITAL TO BE THE ACTIVE CITIZENSHIP.

ญาติดี เกิดผลเศรษฐกิจ¹

บทคัดย่อ

บทความนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่า การเสริมสร้างบทบาทของความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในระบอบประชาธิปไตยในการที่จะช่วยส่งเสริมแนวทางการปฏิรูปภาครัฐได้ การเสริมสร้างบทบาทของการเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ พลเมืองที่เข้มแข็งนั้น จะมีส่วนช่วยให้กระบวนการพัฒนาประเทศ และการขับเคลื่อนประชาธิปไตยในประเทศนั้นๆ ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะพลเมืองนั้นเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นเราจึงควรให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อการเสริมสร้างบทบาทของความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวในระบอบประชาธิปไตย โดยบทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อความมุ่งหมายในการวิเคราะห์องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship และ ศึกษาแนวความคิดในการพัฒนาทุนมนุษย์ที่สำคัญเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship โดยเฉพาะแนวคิด civic education และกระแส Global Citizenship ในปัจจุบันเพื่อที่จะนำเสนอข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship ในประเทศไทย

คำสำคัญ: ความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว การเมืองภาคพลเมือง การศึกษาภาคพลเมือง การพัฒนาทุนมนุษย์ พลเมืองของโลก

Abstract

This article is based on the idea that to enhance the role of active citizenship that is the essential factors for supporting the roadmap of the government. Active citizenship will help government develop the country and enforce the democracy to be effective because citizen is the heart of the democracy and the most important factor for development. So we need to be aware of how to enhance the active citizenship in the democracy. The objective of this article is to analyze the selected factors to develop Human Capital to be active citizenship and study to find out how to be active citizenship especially the important factor, civic education, and also explain what the global citizenship trend to be in the nearest future in order to propose how to develop the active citizenship in Thailand.

Keywords : Active Citizenship, Civil Politic , Civic Education, Human Capital Development, Global Citizenship

บทนำ

ในปัจจุบันได้มีการให้ความสนใจในกระแสของการเมืองภาคพลเมือง และบทบาทของการเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวมากยิ่งขึ้น การเสริมสร้างบทบาทของความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในรัฐบาลระบอบประชาธิปไตยในการที่จะช่วยส่งเสริมแนวทางการปฏิรูปภาครัฐได้ และถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและเป็นเรื่องใหญ่สำหรับประเทศไทย โดยถือเป็น 1 ใน 4 ของเจตนารมณ์ของการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.2557 ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับการเมืองภาคพลเมือง ที่เน้นการสร้าง ความเข้มแข็งให้ภาคประชาชนจากการส่งเสริมบทบาทให้

ประชาชนสามารถกำหนดทิศทาง และมีส่วนร่วมในการบริหาร และตรวจสอบการบริหารงานของภาครัฐได้

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว (active citizenship) ในที่นี้จึงหมายถึง การที่ประชาชนเกิดการตระหนัก ในสิทธิและหน้าที่ประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการเมือง การปกครอง เป็นการตระหนักในบทบาทของการเมืองภาคพลเมืองที่ควบคู่ไปกับการเมืองของนักการเมือง (politician politics) โดยการส่งเสริมการเมืองภาคพลเมืองให้มีประสิทธิภาพ มีการสนับสนุนการติดตามและตรวจสอบกระบวนการปฏิรูป การเมือง การเกิดองค์กรประชาชน การณรงค์เพื่อการเรียนรู้

¹ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ประชาธิปไตยของประชาชน การสร้างสำนึกพลเมือง เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตย การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการเลือกตั้งและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ทั้งนี้ ต้องมีการสนับสนุนที่เป็นรูปธรรมเช่นกฎหมายที่ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมืองเพื่อให้ประชาชนสามารถทำกิจกรรมการเมืองภาคพลเมืองได้อย่างเต็มที่ เข้มแข็ง ต่อเนื่อง อิสระ มีต้นทุนต่ำ และไม่เป็นภาระแก่ตนเองมากเกินไป (ฐานข้อมูลการเมืองสถาบันพระปกเกล้า, 2557) การเมืองภาคพลเมืองนั้น หมายถึงการเมืองหรือสถานการณ์ที่ประชาชนได้รับสิทธิและเสรีภาพในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางนโยบาย มีการกระจายอำนาจให้ประชาชนสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองโดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ภายใต้กรอบของกฎหมาย โดยกิจกรรมใดทางนโยบายที่อาจเกิดผลกระทบต่อประชาชน ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรก และประชาชนสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทางการเมืองได้ด้วยตนเอง

การเสริมสร้างบทบาทของการเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ พลเมืองที่เข้มแข็งนั้น จะมีส่วนช่วยให้กระบวนการพัฒนาประเทศ และการขับเคลื่อนประชาธิปไตยในประเทศนั้นๆ ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะพลเมืองนั้นเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นในการปฏิรูปภาครัฐในปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่ท้าทายของรัฐบาลว่า จะทำอย่างไรให้การพัฒนาประเทศของเราขับเคลื่อนไปข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความเข้าใจถึงปัญหา และสถานการณ์ของประเทศอย่างลึกซึ้ง จะช่วยให้รัฐสามารถออกแบบ หรือคิดหาที่ชัดเจนได้ ท่ามกลางปัญหาความขัดแย้งของการเมืองไทยในปัจจุบัน โจทย์ในการปฏิรูปภาครัฐนี้ นั้น จึงไม่ใช่เรื่องง่าย และเป็นสิ่งที่ประชาชนทุกคนตั้งตารอคอยด้วยความหวังว่าอนาคตของการบริหารจัดการภาครัฐไทย จะสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะช่วยผลักดันให้ประเทศเกิดความเจริญก้าวหน้าได้เป็นอย่างดีดังนั้นเราจึงควรให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาทุนมนุษย์ที่รากฐาน นั่นคือประชาชน เพราะรากฐานที่สำคัญในระบอบประชาธิปไตย นั้นมาจากการปกครองโดยประชาชน นั่นคือการเสริมสร้างการตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในฐานะที่เป็นพลเมืองของชาติที่ตื่นตัว

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อความมุ่งหมายในการเสนอให้เห็นถึงการวิเคราะห์องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active

citizenship และ การศึกษาแนวความคิดในการพัฒนาทุนมนุษย์ที่สำคัญเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship โดยเฉพาะแนวคิด civic education และกระแส Global Citizenship ในปัจจุบัน โดยการพัฒนาทุนมนุษย์ที่สำคัญคือ กระบวนการศึกษา ซึ่งในรูปแบบของการศึกษาเพื่อให้เกิดความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวนั้น แนวคิด civic education หรือการศึกษาภาคพลเมือง นั้น ถือเป็นแนวคิดหลักในการเสริมสร้างบทบาทความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว ซึ่งต้องสอดคล้องไปกับบริบทของพลเมืองโลก หรือ กระแส Global Citizenship ในปัจจุบัน พร้อมกันนี้ บทความยังมุ่งหมายในการนำเสนอข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship ในประเทศไทย โดยในส่วนที่ 1 จะกล่าวถึง ความหมายและองค์ประกอบของความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว (active citizenship) ส่วนที่ 2 จะกล่าวถึงปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาทุนมนุษย์สู่ความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว และกลไกในการขับเคลื่อน ส่วนที่ 3 จะกล่าวถึงแนวโน้มและทิศทางของพลเมืองโลกที่ควรจะเป็นในปัจจุบัน และ ส่วนที่ 4 จะกล่าวถึงข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship ในประเทศไทย

ความหมายและองค์ประกอบของความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว (active citizenship)

การเสริมสร้างบทบาทของความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship หรือ บทบาทของการเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวนั้น เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในรัฐบาลระบอบประชาธิปไตย โดยในปัจจุบันกระแสแนวคิดของความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวเข้ามามีบทบาทที่ชัดเจน กล่าวคือการที่สมาชิกของสังคมที่ใช้สิทธิเสรีภาพโดยมีความรับผิดชอบ เคารพสิทธิผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพกติกา มีสำนึกแห่งการมีส่วนร่วมทางการเมือง และการมีส่วนร่วมในทางกฎหมาย โดยกิจกรรมใดทางนโยบายที่อาจเกิดผลกระทบต่อประชาชน ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรก และประชาชนสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆทางการเมืองได้ด้วยตนเอง

ในระบอบประชาธิปไตยนั้น ความเป็นพลเมืองถือเป็นสิ่งที่ประชาธิปไตยให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ความเป็นประชาธิปไตย หรือ Democracy มาจากภาษากรีก คือ Demos แปลว่า ประชาชน และ Kratos แปลว่า การปกครอง ซึ่งรวมกันหมายถึง “การปกครองโดยประชาชน” ในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการปกครองประชาธิปไตย ประกอบด้วยหลักการข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญ คือ เชื่อมั่นในความเท่าเทียมกัน

และคุณค่าของบุคคล เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้มีเหตุผล และสามารถมีส่วนในกระบวนการทางการเมือง (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2548:102) ในที่นี้ คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมือง การปกครองตามสิทธิที่ระบบการเมืองและกฎหมายกำหนดให้กระทำได้ และเป็นการกระทำที่ต้องเกิดด้วยความสมัครใจของประชาชนเพื่อให้มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐทั้งในการเมืองระดับท้องถิ่น และระดับชาติ (จินตนา สุทธิจารี, 2544:410)

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า “พลเมือง” (Citizen) และ “ความเป็นพลเมือง” (Citizenship) คือ การที่ประชาชนในสังคมให้ความสนใจเข้ามามีส่วนร่วมต่อกิจการสาธารณะทั้งด้านสิทธิภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบ ร่วมคิด ร่วมทำด้วยความเสมอภาคและภราดรภาพ มีส่วนร่วมในกระบวนการทางนโยบาย ให้ความสนใจต่อผลประโยชน์ของบ้านเมือง ซึ่งเปรียบเสมือนผลประโยชน์ของตนเอง ความเป็นพลเมืองจึงเป็นคุณลักษณะที่สำคัญที่ควรได้รับการพัฒนาตั้งแต่ระดับเยาวชน ซึ่งการพัฒนาความเป็นพลเมืองให้สัมฤทธิ์ผลนั้นมิใช่การเรียนในระบบโรงเรียนเพียงอย่างเดียวด้วยหลักสูตรแกนกลางที่เหมือนกันทั้งประเทศ หากแต่เกิดจากการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) ภายใต้อาณัติของสื่อที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนในทุกมิติ ได้แก่ โรงเรียน ครอบครัว และชุมชน ด้วยเนื้อหาความเป็นพลเมืองที่ชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนท้องถิ่น

สำหรับพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ Active citizenship นั้น คือ การที่พลเมืองใดนั้น มีสำนึกของความเป็นพลเมืองในการเมืองภาคพลเมือง โดยพลเมืองในการเมืองภาคพลเมืองจะครอบคลุมทั้ง 2 ระดับของการเป็นพลเมือง ด้วยสำนึกพื้นฐานของการเป็นพลเมืองในการเมืองภาคพลเมืองเป็นดังนี้

1. การมีเสรีภาพในการปกครองตนเอง ตระหนักในอำนาจอธิปไตยของตนเอง

2. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง ตระหนักได้ว่าการทำหน้าที่ของตนอย่างตื่นตัว รู้เท่าทันและใช้ปัญญา และมีส่วนร่วมคือการกำหนดชีวิตสาธารณะของตนเอง (self-determination)

3. พลเมืองต้องทำงานร่วมกับรัฐและการเมืองระบบตัวแทนเป็นหุ้นส่วนที่สนับสนุนและเกื้อกูลกัน ไม่ถ่มถ้อยหรืออยู่คนละฝ่าย เพราะพลเมืองต้องอาศัยการทำงานเชิงโครงสร้างโดยภาครัฐ เพื่อประโยชน์ต่อบ้านเมืองและสังคม ดังนั้น การทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคมจึงเป็นของคู่กัน

4. การเป็นพลเมืองไม่มีความหมายเพียงพลเมืองแห่งประเทศใด แต่ในระบอบประชาธิปไตยเสรี (Liberal democracy) ที่เปิดกว้างในความเท่าเทียมและสิทธิเสรีภาพระดับโลก พลเมืองจึงต้องตระหนักอยู่ในระดับสากลร่วมด้วย

พลังทางการเมืองภาคพลเมืองจึงต้องประกอบด้วยพลเมืองที่มีอำนาจ 3 ประการ

1. อำนาจโดยความรู้ หมายถึง ความรู้และเข้าใจเรื่องการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญ โครงสร้างรัฐ อำนาจของรัฐ องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้อง สิทธิเสรีภาพ ช่องทางการใช้อำนาจของตน หน้าที่ของตน ท้องถิ่น ชุมชน และ สังคมโลก เป็นต้น

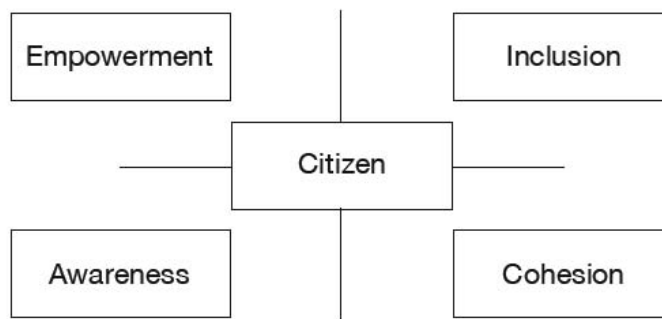
2. อำนาจในการปฏิบัติ หมายถึง การมีทักษะทางการเมืองที่มีใช้เพียงการเลือกตั้ง แต่รวมถึงทักษะการรวมกลุ่ม การแสดงความคิดเห็นและการอภิปรายอย่างมีเหตุผล การมีส่วนร่วม การคิดวิเคราะห์ ไตร่ตรองและใคร่ครวญ (deliberative) และการค้นหาและการใช้ข้อมูลข้อเท็จจริงและการเคลื่อนไหวทางการเมือง เป็นต้น

3. อำนาจของความคิดและทัศนคติของพลเมือง หมายถึงการมีทัศนคติและแนวโน้มของความคิดตามวิถีประชาธิปไตย ซึ่งจะแสดงออกทางพฤติกรรมที่เป็นไปตามวิถีประชาธิปไตย เช่น การยอมรับว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมชาติ การแสดงความคิดเห็น การเคารพสิทธิของผู้อื่น การเคารพความแตกต่าง และความเห็นต่างของบุคคล มีความรับผิดชอบในหน้าที่พลเมืองของตน เป็นต้น (สรณช หมั่นทรัพย์, 2550)

นิภาพรรณ เจนสันติกุล (2555) ได้ศึกษาโครงสร้างทางสังคม บทบาทและนโยบายสาธารณะกับความเป็นพลเมืองพบว่าปัจจุบันสังคมไทยมีความขัดแย้งทางความคิดและการแตกแยกออกเป็นกลุ่ม นอกจากนี้ประชาธิปไตยแบบตัวแทนประสบปัญหาเรื่องบทบาทการเข้าไปมีส่วนร่วมและตัวแทนประชาชนไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ ประชาชนจึงให้ความสำคัญกับประชาธิปไตยทางตรงและการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม จุดเริ่มต้นของความเป็นพลเมืองเกิดขึ้นจากการตระหนัก การร้อยเรียง การร่วมกัน และการเสริมสร้างพลังอำนาจ โดยมีปัจจัยสำคัญ คือ การที่ประชาชนเข้าใจและปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่

(นิภาพรรณ เจนสันติกุล, 2555) ความเป็นพลเมืองจึงเป็นการที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับโดยตรงในกิจกรรมสาธารณะเพื่อทำให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองที่มีการติดต่อระหว่างปัจเจกบุคคลและรัฐบาล (Frederickson, 1997 อ้างถึงใน นิภาพรรณ เจนสันติกุล, 2555:52)

ภาพประกอบ 1 จุดเริ่มต้นของการสร้างความเป็นพลเมือง

ที่มา: นิภาพรรณ เชนสันติกุล, 2555.

แผนภาพที่ 1 แสดงจุดเริ่มต้นของการสร้างความเป็นพลเมือง ที่มา : นิภาพรรณ เชนสันติกุล,2555

นอกจากนี้ Arendt ยังได้กล่าวว่า ความเป็นพลเมือง คือ วิธีการที่ประชาชนสัมพันธ์กับอำนาจ กฎหมาย รัฐบาล และรวมทั้งการร่วมมือซึ่งกันและกันในหมู่พลเมืองด้วยกันเอง ในชีวิตประจำวัน สำหรับ Arendt แล้วชีวิตสาธารณะจึงมีสาระอยู่ที่ความเป็นพลเมือง

พรอัมรินทร์ พรหมเกิด (2557) ได้กล่าวว่าแนวความคิดของพลเมืองที่ตื่นตัวยังไม่มีตัวแบบที่แน่ชัด แต่อาจกล่าวได้ว่า คือการที่ปัจเจกชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมสาธารณะ วิธีชีวิตสาธารณะทั้งหลาย ซึ่งเกิดขึ้นได้ในสังคมทุกระดับทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ โดยลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship มีดังนี้

1. เข้าไปมีส่วนร่วมแก้ปัญหาของชุมชนโดยไม่อยู่เฉย
2. เข้าไปมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ ทำด้วยจิตสำนึก
3. เชื่อในเรื่องของ Empowerment หรือ การเสริมสร้างพลังอำนาจ โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการที่มีผลต่อตัวเอง เช่น การกำหนดนโยบายสาธารณะ เช่น การเข้าไปมีส่วนร่วมในมูลนิธิต่างๆ

หากแต่เราจะเสริมสร้างให้พลเมืองนั้นมีความตื่นตัวได้อย่างไร กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวมีลักษณะเช่นไร

ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาทุนมนุษย์สู่ความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว และกลไกในการขับเคลื่อน

นพรัตน์ วงศ์วิทยาพาณิชย์ (2553:109) ได้เสนอแนวทางการเสริมสร้างให้ประชาชนกลายเป็นพลเมืองซึ่งจำเป็นสำหรับการสร้างประชาธิปไตยให้เข้มแข็ง ว่าต้องใช้

1. การเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองแก่พลเมือง (Civic Education) และ

2. การวางสื่อให้เป็นกลางในฐานะที่เป็นตัวแทนพลเมืองโดยการเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองแก่พลเมืองมี 2 แนวทางคือ (นพรัตน์ วงศ์วิทยาพาณิชย์,2553:111)

1. กระบวนการที่เป็นทางการผ่านกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียน เช่น ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาทั้งในและนอกระบบเพื่อเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองแก่พลเมืองและ

2. กระบวนการที่ไม่เป็นทางการ เช่น การรวมกลุ่มอย่างสมัครใจ (Voluntary Associations) และการเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม ซึ่งจะช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมในวิถีสาธารณะ และปลูกฝังความผูกพันกับชุมชน (Community Attachment) หรือความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและชุมชน (Group Identity) ด้วยการส่งเสริมให้คนในชุมชนสามารถเป็นผู้ตัดสินใจและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ด้วยตนเองสอดคล้องกับ แนวคิดของ Parsons ที่ได้อธิบายไว้ว่า การสร้างพลเมืองให้เกิดการตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ต้องเริ่มต้นจากการปฏิสังสรรค์ การสร้างบรรทัดฐาน ค่านิยม และการหล่อหลอมทางสังคมเรื่องสำนึกความเป็นพลเมืองให้เข้าใจร่วมกัน (สุภางค์ จันทวานิช,2551:40) และเมื่อบรรทัดฐาน ค่านิยม และแนวคิดอื่นๆเข้าแทรกซึมทั่วทั้งภาคประชาชนจนนำไปสู่การแสดงออกความเป็นพลเมืองแบบไม่รู้ตัว นั้นหมายความว่า ความเป็นพลเมืองได้เกิดขึ้นในทุกองคาพยพของสังคมไทย เพราะจะเกิดการเรียนรู้และปฏิบัติด้วยตนเอง (นิภาพรรณ เชนสันติกุล,2555:58)

ส่วนการวางสื่อให้เป็นกลางในฐานะที่เป็นตัวแทนพลเมืองนั้น นพรัตน์ วงศ์วิทยาพาณิชย์ (2553:113) เสนอว่าต้องสร้างสถาบันสื่อมวลชนให้มีสถานะเป็นองค์กรสาธารณะอย่างแท้จริง สื่อจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการที่เป็นอิสระทั้งจากอำนาจรัฐและอำนาจทุน

การศึกษาภาคพลเมือง หรือ Civic Education

ปัจจัยสำคัญประการแรกสำหรับการเสริมสร้างความตื่นตัวของภาคพลเมือง นั่นคือ การศึกษาภาคพลเมือง หรือ Civic Education โดย ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2557) ได้ศึกษาแนวทางการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมไทย พบว่าคำว่า “พลเมือง” นั้นไม่ได้หมายถึงคนทั่วไป แต่หมายถึงผู้ที่มีความรู้ มีข้อมูลข่าวสารเพียงพอ และมีความคิดเห็นที่จะแสดงออก ที่จะมีส่วนร่วม ประชาธิปไตยนั้นต้องการสาธารณชนที่เป็นสาธารณชนที่รับรู้ข้อมูลข่าวสารในระบอบประชาธิปไตย เพื่อที่จะสร้างสมรรถนะให้บุคคลเหล่านั้นสามารถทำหน้าที่ของพลเมืองได้อย่างสมบูรณ์ ไม่ใช่เป็นผู้ถูกกระทำหรือเป็นผู้ใช้สิทธิในบางครั้งบางคราวเท่านั้น การจะมีส่วนร่วมทางการเมืองได้จะต้องรับรู้ และติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมือง มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการนิติบัญญัติ มีความรู้เกี่ยวกับการทำงานของพรรคการเมือง ติดตามการเคลื่อนไหวของผู้แทนราษฎร ติดตามการเคลื่อนไหวของพรรคการเมือง สามารถเข้าใจและวิจารณ์ให้ความเห็นเกี่ยวกับนโยบายที่พรรคการเมืองออกมาได้ และสามารถจะเปรียบเทียบนโยบายพรรคการเมืองต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมประชาธิปไตยได้ สิ่งที่จะส่งเสริมในการสร้างพลเมืองระบอบประชาธิปไตย คือการเปิดให้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา ไม่ว่าความคิดเห็นจะเป็นอย่างไรเราก็ไม่ไปว่า ครุณั้นเป็นผู้ชี้แนะในทำนองให้เปิดโอกาสแสดงความคิดเห็นกัน แต่ไม่ใช่ชี้นำ

นอกจากนี้ วิชัย ดันศิริ (2557) ได้ศึกษารูปแบบและวิธีการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไทย พบว่า การสอนเรื่องนี้ยังไม่ควรที่จะไปสอนเรื่องรัฐธรรมนูญโดยตรง แต่ควรจะไปสอนประเด็นเรื่องการเมือง ให้ความรู้ทางการเมืองเป็นเบื้องต้นเสียก่อน พยายามเอาประเด็นการเมืองที่เกิดขึ้นมาสู่ห้องเรียนให้นักเรียนได้อภิปราย โดยที่ครูต้องวางตัวเป็นกลาง ครูต้องพยายามชี้แนะ แต่ไม่ชี้นำ สอนให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่าง การสอนความเป็นพลเมืองคือการสอนให้มีส่วนร่วมทางการเมือง พลเมืองเต็มขั้นต้องรู้เรื่องการเมือง และสนใจการเมือง สนใจที่จะมีส่วนร่วม แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ การสอนค่านิยม (Value) การเกิดทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง และประวัติศาสตร์สำคัญที่สุดที่จะสร้างความเป็นพลเมืองให้รู้จักตนเอง

อย่างไรก็ตาม ประเทศที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นต้นแบบของการศึกษาภาคพลเมืองนั้นคือประเทศเยอรมนีโดย Canan Atilgan (2557) ได้ทำการศึกษาศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง

(Civic Education) จากประสบการณ์จากประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี พบว่า Civic Education เป็นหน้าที่หลักของภาครัฐ และของภาคประชาสังคมด้วย ซึ่งหมายถึงว่าภาครัฐต้องให้งบประมาณสนับสนุน เป็นบทบาทหลักที่ทำเรื่องนี้อย่างจริงจัง และคิดว่าความสำเร็จของเรื่อง Civic Education ในประเทศเยอรมนีมาจาก 2 ปัจจัย ปัจจัยแรก คือ การที่ไม่เข้ามาท้าทายมากเกินไปของภาครัฐ รัฐไม่เข้ามาท้าทายชี้นำ แต่รัฐจะต้องเปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้เรื่องนี้ โดยที่ไม่เข้ามาชี้นำว่าเนื้อหาจะต้องเป็นอย่างไร และปัจจัยที่สอง คือ การยอมรับความหลากหลายทางความคิด เช่นการมีมูลนิธิทางการเมืองของเยอรมันซึ่งเป็นเอกลักษณ์พิเศษ เป็นตัวอย่างในเรื่องความหลากหลายทางด้านการคิดทางการเมือง ซึ่งมูลนิธิเหล่านี้จึงมีบทบาทเป็นตัวกลาง ตัวเชื่อมระหว่างพรรคการเมืองกับภาคประชาสังคม เป็นหน่วยงานที่จะให้ความรู้เกี่ยวกับทางด้าน Civic Education ให้กับประชาชนทั่วไป

ในหลายปีที่ผ่านมาซึ่งประเทศไทยประสบกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองมาอย่างต่อเนื่องส่งผลให้ กระทรวงศึกษาธิการหันมาทบทวนถึงการบรรจุวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมืองกลับเข้าไปในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศ โดยในการประชุมผู้บริหารองค์กรหลักกระทรวงศึกษาธิการ ครั้งที่ 19/2557 เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2557 ได้มีแนวทางดำเนินการสู่หลักสูตรประวัติศาสตร์ ศิลธรรม หน้าที่พลเมือง เพิ่มสำนึกรักชาติ โดยการแยกวิชาประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองเป็นวิชาเฉพาะ โดยกำหนดให้วิชาประวัติศาสตร์ และหน้าที่พลเมือง มีหน่วยกิต ชั่วโมงเรียน และการวัดประเมินผลในแต่ละวิชาละ 1 หน่วยกิต โดยใช้เวลาเรียนวิชาละ 40 ชั่วโมงต่อปี (ตั้งแต่ ป.1 – ป.6, ม.1 – ม.3) และ ม.4 – ม.6 เรียนรวมวิชาละ 80 หน่วยกิต โดยวิชาประวัติศาสตร์ให้ใช้ชั่วโมงเรียนเดิมที่กำหนดไว้จากกลุ่มสาขาวิชาสังคมศึกษาศาสนา วัฒนธรรม

ส่วนวิชาน้ำที่พลเมืองให้ใช้ชั่วโมงเรียนจากรายวิชาหรือกิจกรรมที่สถานศึกษาจัดเพิ่มเติมตามความพร้อมและจุดเน้นทั้งในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และโรงเรียนนานาชาติสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) ให้พิจารณาปรับหลักสูตร โดยเพิ่มวิชาประวัติศาสตร์ไทยและหน้าที่พลเมืองสำหรับเด็กไทยด้วย (กนกทิศา พัทธชานนท์และ บัลลังก์ โรหิตเสถียร, 2557)

นอกจากนี้ ในประเทศไทยยังมีการวางหลักการพื้นฐานเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน รวมถึงการสนับสนุนการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวอย่างเป็นรูปธรรมผ่านรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550 หมวดที่ 3 ว่าด้วยเรื่องสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย จากมาตรา 26 ถึง มาตรา 69 ได้บัญญัติไว้ในส่วนต่างๆ ได้แก่ ส่วนที่ 10 สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียน (มาตรา 56 – 62) ส่วนที่ 11 เสรีภาพในการชุมนุมและการสมาคม (มาตรา 63 – 65) ส่วนที่ 12 สิทธิชุมชน (มาตรา 66 – 68) โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550 หมวดที่ 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ 10 แนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน (มาตราที่ 87) ดังนั้นการเคลื่อนไหวเพื่อมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคพลเมือง จึงถือเป็นสิทธิโดยชอบตามกฎหมาย

จากงานวิจัย “Measuring Active Citizenship : A comparison of current development in international surveys.” โดย Bryony Hoskins ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะในระบอบประชาธิปไตย และการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวผ่านการศึกษา (Civic education) และนำเสนอตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว โดยวัดถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของพลเมืองในสังคม ชุมชน หรือ การมีส่วนร่วมทางการเมือง ในระบอบประชาธิปไตย สมรรถนะของพลเมือง (ความสำเร็จ) ภายหลังการเรียนรู้ผ่านการศึกษา โดยศึกษาว่าอะไรที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทักษะ และทัศนคติ รวมถึง อุดมการณ์ส่วนบุคคล โดยได้แสดงรูปแบบความสัมพันธ์ของนิยามของการเรียนรู้ และการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว ดังแผนภาพ

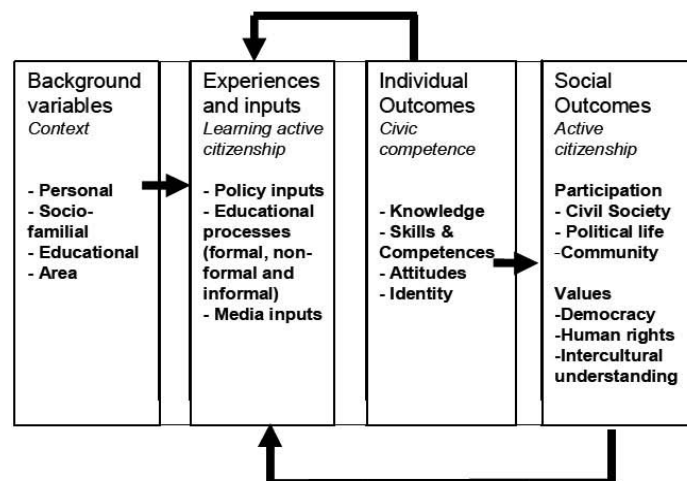

Diagram 1. The relationship between learning and active citizenship (Developed from an earlier module produced by NFER for the active citizenship for democracy network 2006)

แผนภาพที่ 2 : แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเรียนรู้ กับ ความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว (พัฒนาจากตัวแบบก่อนหน้าที่จัดทำโดย NFER สำหรับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวในระบอบประชาธิปไตย ในปี ค.ศ. 2006) ที่มา : งานวิจัย “Measuring Active Citizenship : A comparison of current development in international surveys.” (By Bryony Hoskins, 2006)

จากแผนภาพที่ 2 แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเรียนรู้ กับ ความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว โดยจะแสดงให้เห็นว่ามีหลายองค์ประกอบที่นำไปสู่การสร้างความตื่นตัว อาทิเช่น ภูมิหลัง ได้แก่ มิติด้านตัวตน ความคุ้นเคยต่อสังคม การศึกษา และพื้นที่ องค์ประกอบด้านประสบการณ์ไม่ว่าจะเป็นด้านนโยบายการเมือง กระบวนการการศึกษา และสื่อ และปัจจัยด้านบุคคล ได้แก่ ทักษะ ความรู้ ความสามารถ และทัศนคติ รวมถึงปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมใน

ภาคประชาชน การมีส่วนร่วมในภาคการเมือง และการมีส่วนร่วมในชุมชน ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันจากบริบทต่างๆ สู่กระบวนการเรียนรู้ (Learning active citizenship) นำมาสู่การเสริมสร้างศักยภาพของพลเมือง (Civic Competence) และนำมาสู่ผลลัพธ์สุดท้าย คือ Social Outcome ได้แก่ ความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship

จึงเห็นได้ว่า การเสริมสร้างบทบาทของพลเมืองที่ตื่นตัวนั้น สามารถทำได้โดยผ่านการปูพื้นฐานผ่านการศึกษา ซึ่งการจัดการศึกษาถือเป็นการปูพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของ

การตระหนักถึงบทบาทของการเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น ผ่านโรงเรียน มหาวิทยาลัย ที่ทำงาน หรือในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น ครอบครัว ชุมชน ที่อยู่อาศัย โดยการสอดแทรกการตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของความเป็นพลเมืองนี้เอง จะเป็นการส่งเสริมให้เยาวชนไทยตระหนักถึงบทบาทของการเมืองภาคพลเมืองซึ่งเป็นหัวใจของระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้เยาวชนพร้อมที่จะก้าวต่อไปสู่พลเมืองที่ดีของประเทศในอนาคต รศ.ดร.สมพันธ์ เตชะอธิก ได้กล่าวไว้ว่า “คนที่ตื่นรู้และมีความรับผิดชอบต่อสังคมและการพัฒนาคน เพื่อนำไปสู่ความเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งของประเทศนั้น ไม่สามารถทำได้ทั่วประเทศ หากแต่ต้องเริ่มจากพลเมืองที่มีความสนใจต่อบ้านเมือง (active citizenship) กลุ่มก้อนเล็กๆ แล้วจึงขยายไปสู่กลุ่มใหญ่ต่อไป”

นอกจากนี้ ปัจจัยที่ส่งเสริมความเป็นพลเมืองอื่นๆ อาทิเช่น การสื่อสาร (Communication) ทุกรูปแบบ เช่น สื่อต่างๆ ที่มีการส่งเสริมด้านความคิดสร้างสรรค์ เนื้อหาสาระ และวัฒนธรรม (Creative Content and Culture) การเก็บภาษี เช่น ภาษีบาป จากสินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆ รวมทั้งภาษี Airport tax ที่เก็บจากนักท่องเที่ยวเพื่อคืนกลับเข้าสู่สังคม รวมถึงนโยบายกลไกอำนาจของรัฐต่างๆ ได้แก่ การออกกฎหมาย การสร้างค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรมต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการตระหนักในการมีส่วนร่วมต่อบทบาทและสิทธิของความเป็นพลเมือง อาจกล่าวได้ว่า การสร้างความเข้มแข็งต่อบทบาทของชุมชน หรือ ท้องถิ่นถือเป็นเรื่องสำคัญเช่นเดียวกัน โดยชุมชน หรือ ท้องถิ่นถือเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนและส่งเสริมความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว การตระหนักถึงบทบาทความเป็นพลเมืองไม่ใช่หน้าที่ขององค์กรใดองค์หนึ่ง แต่เป็นการรวมพลังของทุกภาคส่วน สอดคล้องกับ Mill (1861:379-380) อ้างถึงใน นิภาพรรณ เจนสันติกุล, 2555:58) ที่ว่า

“เป้าหมายสำคัญของการศึกษาทางสังคมและการเมืองสำหรับพลเมืองนั้น คือปล่อยให้คนท้องถิ่นดำเนินการบริหารจัดการด้วยตัวเอง ไม่ว่าเขาจะดำเนินการไม่สมบูรณ์เพียงใดก็ตาม...ต้องให้เขาได้เรียนรู้ ลงมือทำเอง...ให้พวกเขาได้รู้และหาทางแก้ไขกันเอง..ครูใหญ่เป็นอย่างไร โรงเรียนก็เป็นอย่างนั้น ครูที่ทำทุกอย่างให้นักเรียน นักเรียนก็ได้เรียนรู้้อย่างมาก..รัฐบาลก็เหมือนกัน หากทำเองทุกอย่าง แทนที่ให้หน่วยงานอื่นๆ ได้ทำบ้าง ที่สุดท้องถิ่นก็ไม่เคยเรียนรู้อะไรเลย”

แต่อย่างไรก็ตาม ประชาธิปไตยซึ่งเป็นวิธีการปกครองในเมืองไทยเรายังพบปัญหาอยู่มาก อาจกล่าวได้ว่ามีแต่โครงสร้าง มีแต่รัฐธรรมนูญ มีวิธีการที่เราเรียกว่าประชาธิปไตย

แต่กิจกรรมที่ประชาชนจะทำได้เพื่อใช้วิธีการของประชาธิปไตยนั้นไม่มี ทั้งนี้ ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2555) ได้กล่าวถึงแนวคิดของ “ประชาธิปไตยแบบพอเพียง” ไว้ว่า “ถ้าอยากส่งเสริมประชาธิปไตยอย่าเพิ่ง ไปมีโครงการเกี่ยวกับประชาธิปไตย แต่ไปส่งเสริมให้ชุมชนทำงานร่วมกันก่อน ทำงานร่วมกันในแง่ของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของเขาโดยตรง การเมืองเป็นเรื่องที่จริงจัง แล้วโกลด์วามาแล้ว แต่เรื่องที่โกลด์วามันที่สุดของเขาก็คือเรื่องการทำมาหากิน ถ้าเราอยากส่งเสริมประชาธิปไตยแบบนี้เราก็จะต้องตั้งหลักกว่าบางที่ทางออกของประชาธิปไตยไม่ใช่ประชาธิปไตยที่สร้างกิเลส ประชาธิปไตยของระบอบทุนนิยมนั้นเป็นประชาธิปไตยที่ขึ้นอยู่กับตัวชีวิตของตลาดหุ้น ของระบบเศรษฐกิจที่ดี ของทุนที่ขยายตัว ทำไมเราไม่มองเอาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยที่เรียกว่าประชาธิปไตยแบบพอเพียง ประชาธิปไตยแบบพอเพียงนั้นประชาธิปไตยจะมาทีหลัง แต่การร่วมกันทำงานทางเศรษฐกิจ การร่วมกันทำงานทางสังคมจะมาก่อน เมื่อเป็นอย่างนี้คนสามารถรู้จักการทำงานร่วมกันมีผู้นำชุมชนได้แล้ว จึงจะให้มีการเลือกตั้ง เลือกคนที่เขารู้จักดีไปเป็นตัวแทนของเขาในระดับจังหวัดแทนที่จะให้มีการเลือกตั้งแบบที่คนเกือบจะไม่รู้จักผู้สมัครเลยหรือรู้จักเพราะเขามีอิทธิพล” นั่นคือการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้หลักแนวคิดพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” นั่นเอง

จากแนวคิดของ “ประชาธิปไตยแบบพอเพียง” การให้ความสำคัญกับชุมชนที่เข้มแข็งนั้นจึงเป็นหนึ่งใน การเสริมสร้างประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับคนไทยท่ามกลาง ปัญหาความขัดแย้ง โดยการเป็นชุมชนที่พึ่งพาตัวเองได้ มีความเป็นอยู่ที่พอมี พอกิน มีความพอประมาณ ไม่โลภ และไม่เบียดเบียน นั่นเอง จึงเป็นที่มาของการพัฒนากลไกการจัดการความรู้สู่ชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ทำงานร่วมกันเพื่อเป็นรากฐานของการสร้างความเข้มแข็งของประชาธิปไตยเพื่อนำมาสู่การพัฒนาประเทศต่อไป

แนวโน้มและทิศทางของพลเมืองโลก (Global Citizenship) ในปัจจุบัน

หากกล่าวถึงบริบทของท้องถิ่น บริบทของประเทศ และบริบทของโลกแล้ว ในปัจจุบันย่อมมีความเชื่อมโยงกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หน้าที่ของพลเมืองในสังคมนั้น จึงไม่เพียงแต่ตระหนักถึงหน้าที่ที่มีต่อชุมชน ท้องถิ่น หรือแค่เพียงต่อประเทศชาติของตนเท่านั้น แต่หน้าที่ของพลเมืองในฐานะที่เป็นพลเมืองของโลกนั้น (Global Citizenship) ย่อมมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ปรากฏการณ์ต่างๆ

ที่เกิดขึ้นในสังคมโลกนั้น ย่อมเกิดผลกระทบในทุกแง่มุมต่อสังคม ดังนั้น การศึกษาภาคพลเมืองที่คืบคลาน จึงต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดที่มีได้มีแต่มีเฉพาะประเทศชาติของตนเท่านั้น แต่มีความครอบคลุมตั้งแต่ระดับท้องถิ่นประเทศ ภูมิภาค และระดับโลก โดย John J. Cogan (1997) ได้กล่าวถึงแนวโน้มของกระแสโลกหลักๆ โดยแบ่งออกเป็น 4 ด้านดังนี้

1. กระแสของเศรษฐกิจโลก (The Global Economy)
2. กระแสของเทคโนโลยีและการสื่อสาร (Technology and Communications)
3. กระแสของประชากรและสิ่งแวดล้อม (Population and environment)
4. กระแสพลวัตของโลก (Global Movement)

โดยกล่าวถึงแนวโน้มของกระแสโลกและการเปลี่ยนแปลงที่ท้าทายในปัจจุบัน อาทิเช่น กระแสทางเศรษฐกิจทำให้ช่องว่างระหว่างประเทศต่าง ๆ นั้นแคบลง ข้อมูลข่าวสารทำให้ความเป็นส่วนตัว และความเป็นบุคคลลดลง ความไม่เท่าเทียมกันของผู้ได้รับข้อมูลข่าวสาร และผู้ที่ยังเข้าไม่ถึงข้อมูลข่าวสารมีมากขึ้น ความขัดแย้งระหว่างประเทศพัฒนาแล้ว และประเทศกำลังพัฒนามีมากขึ้นจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม การเข้าถึงน้ำสะอาดมีไม่เพียงพอเนื่องจากประชากรที่มีเพิ่มมากขึ้น การทำลายทรัพยากรป่าไม้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของชีวิต และสิ่งแวดล้อม และปัญหาความยากจน เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อความตื่นตัวของพลเมืองโลกที่มีแนวโน้มที่จะต้องปรับเปลี่ยนทิศทางไป ซึ่ง John J. Cogan (1997) ได้นำเสนอแนวทางในการรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก ดังนี้

1. การขับเคลื่อนทิศทางของเศรษฐกิจควรใช้การขับเคลื่อนด้วยแนวคิด นวัตกรรม และการประดิษฐ์สิ่งสร้างสรรค์ มากกว่าการขับเคลื่อนด้วยทรัพยากร
2. องค์กรต้องให้ความสำคัญกับการกำหนดมาตรการการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น
3. การลดความไม่เท่าเทียมในเรื่องต่างๆ อาทิ เรื่องเพศ เชื้อชาติ ชนชาติ
4. การเพิ่มอำนาจให้กับผู้ที่เป็นชนกลุ่มน้อยของสังคม อาทิ สตรี ชนชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
5. การเสริมสร้างพันธมิตรระหว่างภูมิภาคเพื่อนำไปสู่ความมั่นคง และสันติสุขและการตระหนักถึงบทบาทของพลเมืองในฐานะพลเมืองโลกที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น John J. Cogan (1997) ได้นำเสนอลักษณะที่สำคัญของพลเมืองโลกที่ควรจะเป็น ดังนี้

1. มีความสามารถในการคิดและแก้ปัญหาในบริบทของสังคมโลกได้
2. มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนในสังคม
3. การมีความสามารถในการเข้าใจ ยอมรับความแตกต่าง และความหลากหลายทางวัฒนธรรม
4. มีการคิดและแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ
5. มีความปรารถนาที่จะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยการไม่ใช้ความรุนแรง
6. มีความปรารถนาที่จะพิทักษ์สิ่งแวดล้อม
7. มีส่วนร่วมในทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

นอกจากนี้ พรอหมรินทร์ พรหมเกิด (2557) ได้กล่าวว่า Global Citizenship หรือความเป็นพลเมืองโลกนั้นควรมีลักษณะที่เรียกว่า Political Literacy คือ การมองตนเอง เข้าใจตนเอง และเชื่อมโยงตนเองเข้ากับโลกได้ นอกจากนี้ยังควรมีคุณลักษณะที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. การมีจิตสาธารณะ หรือการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว
2. สำนึกในพันธะหน้าที่ที่มีต่อสังคม
3. มีความรู้มากเพียงพอที่จะพิจารณาว่าการกระทำของเรามีผลกระทบต่อสังคม หรือส่วนรวม หรือไม่
4. กล้าพูด กล้าคิด กล้าทำ ในสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม

โดยการสร้างพลเมือง รวมถึงการสร้างพลเมืองโลกนั้น ต้องเริ่มจากการศึกษาเป็นพื้นฐานสำคัญ ซึ่งแนวคิดนี้คือโลกศึกษา (Global Education) (Kennedy, 2012 : 121-123 อ้างถึงใน ออมสิน จตุพร และ อมรรัตน์ วัฒนาธร, 2557:4)

Hanvey (1982) เป็นนักการศึกษาด้านโลกศึกษาที่พยายามผลักดันวิชาโลกศึกษาไว้ในหลักสูตรระดับโรงเรียนในทัศนะของการศึกษาเพื่อให้เกิดความตระหนักต่อโลกนั้นเป็นการยกระดับความสามารถส่วนบุคคลให้เข้าใจถึงภาวะของตนเองที่มีต่อชุมชนและโลก ซึ่งรวมถึงการศึกษาเกี่ยวกับชาติ การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมทั้งในสังคมของตนเองและสังคมอื่น โดยเน้นในเรื่องการเชื่อมโยงกันระหว่างชาติและการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานของความรับผิดชอบ เพื่อให้มีทัศนคติบนพื้นฐานของความเป็นจริงในประเด็นที่เกี่ยวกับโลก ปัญหา และตระหนักในความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้คนต่าง ๆ บนโลกใบนี้ ซึ่งสาระสำคัญของแนวคิดโลกศึกษามีองค์ประกอบ 5 องค์ประกอบ ดังนี้

1. ความตระหนักในมุมมองที่แตกต่างกัน (Perspective consciousness) หมายถึง ความตระหนักว่าสิ่งต่างๆ สามารถพิจารณาได้หลายมุมมองตามแต่ละบุคคล ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างกัน แต่ก็มีสิทธิอย่างเท่าเทียมในการแสดงออกถึงทัศนะนั้นๆ

2. ความตระหนักในสภาพปัจจุบันของโลก (State of the planet) หมายถึง ความเข้าใจในสถานะของโลก การพัฒนา แนวโน้ม และการเผชิญปัญหาของสังคมโลก รวมถึงความเข้าใจในเชิงลึกเกี่ยวกับประชากรที่เพิ่มขึ้น การขาดแคลนทรัพยากร ปัญหาสิ่งแวดล้อม และความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ

3. ความตระหนักในความแตกต่างทางวัฒนธรรม (Cross-cultural awareness) หมายถึง ความสามารถในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมโลกที่มีความหลากหลายซึ่งที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน รวมทั้งเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมของชาติอื่นๆ เทียบเท่ากับชาติของตน

4. ความรู้ในเรื่องพลวัตของโลก (Knowledge of global dynamics) หมายถึง ความเข้าใจในการเชื่อมประสานระหว่างประเทศและความซับซ้อนบนโลก และความรู้เกี่ยวกับทฤษฎี/แนวความคิด/กระบวนทัศน์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนโลก

5. ความตระหนักต่อทางเลือกของมนุษย์ (Awareness of human choices) หมายถึง ความเข้าใจต่อปัญหาที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ สามารถหาทางเลือกและพัฒนาสำนึกความรับผิดชอบที่จะตัดสินใจถึงผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศ ภูมิภาค และโลก

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าบทบาทของพลเมืองโลกนั้นจึงไม่เพียงแต่ตระหนักถึงบทบาทของตนที่มีต่อประเทศชาติของตนเท่านั้น แต่ตระหนักถึงความเป็นพลวัตของโลก มีความรู้ความเข้าใจถึงมุมมองที่แตกต่างกันที่เกิดจากความหลากหลายและความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ และประชากร รวมถึงการตระหนักถึงความมีจิตสาธารณะ กล่าวคือ กล่าวทำ ในสิ่งที่ถูกต้อง และพัฒนาตนให้เป็นผู้รู้อยู่เสมอ

บทสรุป ข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวในประเทศไทย

การปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นรูปแบบการปกครองที่ไทยรับมาจากประเทศตะวันตก แม้ว่าการปกครองแบบนี้จะเป็นที่นิยมทั่วไปในนานาอารยประเทศ และได้รับการยอมรับจากสังคมไทยอย่างกว้างขวาง แต่การปกครองระบอบดังกล่าวก็ยังไม่สามารถประสานเข้ากับวิถีชีวิตคนไทยอย่างสนิทแนบแน่น อาจกล่าวได้ว่าคนไทยส่วนใหญ่ยังไม่มี

จิตวิญญาณประชาธิปไตย หรือวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ทั้งนี้เป็นเพราะมีเงื่อนไขสำคัญที่เกี่ยวข้องหลายประการ อันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง คือ เรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยแบบเดิม ที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบอุปถัมภ์มายาวนาน ทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยก่อนไปทางอำนาจอานิยมและประเพณีนิยม ซึ่งลักษณะพฤติกรรมและวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยเช่นนี้ แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในตะวันตก การหิบบลวยเอาระบอบประชาธิปไตยของยุโรปมาใช้ในเมืองไทยโดยปราศจากการพัฒนาระบบค่านิยม ทัศนคติ และพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชน นับเป็นเหตุผลสำคัญมากประการหนึ่งที่ทำให้ประชาธิปไตยของไทยอ่อนแอ และนำมาซึ่งเหตุการณ์ความขัดแย้งวุ่นวายทางการเมืองไม่มีที่สิ้นสุด (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2557)

การศึกษาเรื่องประชาธิปไตยในสังคมไทยนั้น เรามักมองเพียงแค่ตัว “ระบบ” หรือ “โครงสร้าง” ของรัฐบาล ที่มาจากการเลือกตั้ง มองตัว “สถาบัน” อันได้แก่ รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง รัฐธรรมนูญ พรรคการเมือง และ ระบอบการเลือกตั้ง เป็นต้น ซึ่งจากปัญหาดังกล่าว จึงทำให้เห็นว่า เรายังขาดมุมมองของภาคประชาชนในเรื่องของบทบาทของการเมืองภาคพลเมือง และการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว หรือ active citizenship ในระบอบประชาธิปไตยไทย

ดังนั้น ประชาธิปไตยจึงไม่อาจประสบความสำเร็จได้เพียงเพราะมีรัฐธรรมนูญที่ดีเท่านั้น แต่ประชาชนจะต้องพัฒนาไปสู่การเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยด้วย กล่าวคือมีสมาชิกของสังคมที่ใช้สิทธิเสรีภาพโดยมีความรับผิดชอบ เคารพสิทธิผู้อื่นเคารพความแตกต่าง เคารพกติกา มีสำนึกแห่งการมีส่วนร่วมทางการเมือง และการมีส่วนร่วมในทางกฎหมาย ประชาธิปไตยจึงจะประสบความสำเร็จได้ นั่นคือ การให้ความสำคัญของบทบาทของการเมืองภาคพลเมือง โดยการสร้างพลเมืองที่มีความตื่นตัวนั่นเอง

หากจะส่งเสริมความตื่นตัวของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทยนั้น อันดับแรกควรสร้างความสมดุลระหว่างการเมืองภาคตัวแทน และการเมืองภาคประชาชน โดยการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนให้มีความเข้มแข็ง เปลี่ยนความสัมพันธ์ของภาคประชาชนจากการเป็นผู้ถูกกระทำโดยรัฐ โดยเปลี่ยนเป็นบทบาทของผู้กระทำ เป็นฝ่ายรุก นำเสนอและกระทำต่อรัฐ เพื่อเสนอความต้องการของตนเอง โดยศูนย์กลางของอำนาจ

จะเปลี่ยนจากรัฐเป็นประชาชน ลดความเป็นใหญ่ของรัฐ รัฐไม่ผูกขาดอำนาจ และปรับปรุงยุทธศาสตร์ และแผนพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างบทบาทของประชาชน นอกจากนี้ประชาชนยังต้องมีความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งบทบาทของการเรียกร้อง ติดตาม ตรวจสอบ และเคลื่อนไหว อย่างจริงจัง และที่สำคัญคือการที่รัฐจะต้องปลูกฝังจิตสำนึกความเป็นพลเมืองของประชาชนผ่านการศึกษาภาคพลเมือง (Civic Education) โดยปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจ และหน้าที่ของพลเมืองที่มีในระบบประชาธิปไตย เพื่อกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะ และไม่เพียงแต่ตระหนักถึงบทบาทต่อประเทศเท่านั้น แต่ควรตระหนักถึงบทบาทของตนเองในฐานะพลเมืองโลก มีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เพื่อให้เท่าทันกับพลวัตของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป การส่งเสริมบทบาทของการกล้าคิด กล้าทำ ในสิ่งที่ถูกต้อง

ทั้งนี้ หากเราเข้าใจถึงองค์ประกอบของการพัฒนาทุนมนุษย์ไปสู่ความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว และบริบทที่สำคัญของความเป็นไปของพลเมืองโลก และการประยุกต์ใช้ในประเทศไทยแล้ว พลเมืองที่ตื่นตัวของระบอบประชาธิปไตยจะช่วยส่งเสริมให้ประเทศนั้นๆมีความยั่งยืน และช่วยลดความขัดแย้งภายในสังคม เพื่อการเสริมสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในสังคมโลก ความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยให้เกิดความมีเสถียรภาพต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2556) . **แนวทางการสร้างจิตสาธารณะในสังคมไทย**. รัฐสภาสาร. 61(1), มกราคม.
- จันทนา สุทธิจารี. (2544). **“การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน”**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิเจ พริ้นติ้ง.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช . (2555). **ประชาธิปไตยแบบพอเพียง**. (ออนไลน์) <https://www.cret.or.jp/files/a3808a54226ad263a9f6447c632da363.pdf>
- ณัฐฐา วินิจนัยภาค.(2556) **“ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมกับการเมืองภาคประชาชน,”**โครงการเอกสารและคำรณคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.กรุงเทพฯ .

- นกรินทร์ เมฆไตรรัตน์.(2548) **“สารานุกรมการเมืองไทย”**, กรุงเทพฯ: พระปกเกล้า.
- นพรัตน์ วงศ์วิทยาพาณิชย์.(2553). แนวคิด **“พลเมืองเข้มแข็ง”**สู่ความเป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทนกับประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม.(ออนไลน์) www.polsci-law.buu.ac.th/journal/document/2.../3.pdf
- นิภาพรรณ เจนสันติกุล.(2556). **โครงสร้างทางสังคม บทบาทและนโยบายสาธารณะกับความเป็นพลเมือง**.วารสารศิลปศาสตร์ .5 (1), มกราคม – มิถุนายน.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2557). **การพัฒนาประชาธิปไตยกับการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย**. รัฐสภาสาร.62(7),กรกฎาคม.
- ศรีณยุ หมั่นทรัพย์. (2550). **การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง : ฐานรากของการเมืองภาคพลเมือง**. วารสารสถาบันพระปกเกล้า. 6(2) .กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า. หน้า 101-115.
- สนธิกาญจน์ เพื่องสงคราม.(2556). **การสร้างความสมดุลระหว่างการเมืองภาคตัวแทน และการเมืองภาค ประชาชน**. รัฐสภาสาร. 61(3), มีนาคม.
- สถาบันนโยบายการศึกษา.(2557) **“แนวทางการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย”** กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายการศึกษา ภายใต้มูลนิธิส่งเสริมนโยบายการศึกษา.
- สถาบันพระปกเกล้า.(2557) .**ฐานข้อมูลการเมืองภาคพลเมือง**. (ออนไลน์) <http://kpi.ac.th/สำนักส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง.html>
- สุภางศ์ จันทวานิช.(2551). **“ทฤษฎีสังคมวิทยา”**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Hoskins Bryony.(2007).**Measuring Active Citizenship : A comparison of current development in international surveys**. Retrieved from <https://www.cret.or.jp/files/a3808a54226ad263a9f6447c632da363.pdf>
- John J.Cogan .(1997). **Multidimensional Citizenship : Education Policy for the Twenty-first Century**. Omaha:University of Nebraska.